

ПРИКАЗ ИЗЛОЖБЕ И КАТАЛОГА: МОЛИТВЕНА ИЗВОРИШТА. СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВЕНА АРХИТЕКТУРА НА ТЕРИТОРИЈИ БЕОГРАДА – ОЧУВАНОСТ И ТРАЈАЊЕ

АНА РАДОВАНАЦ ЖИВАНОВ

Потпуније од осталог историјског наслеђа, цркве одсликавају епоху којој припадају. Вековима наталожено сећање, као нематеријална баштина, у склопу с материјалним корпусом, чува колективно памћење на минуло време и сведочи о људима и збивањима везаним за локалитете на којима су светиње подигнуте. Од најстаријих остатака цркава на подручју Београда, које датирају од средине 14. века, до оних изграђених последње деценије 20. столећа, евидентирано је готово 100 сакралних објеката, разнородних по архитектонској и просторној концепцији, материјалу од којег су сазидани, декорацији фасаде и ентеријера, мобилијару... Донекле занемарени као засебна целина, када је реч о њиховом исцрпнијем истраживању, вековни центри народне духовности предочени су стручној и културној јавности изложбом *Моливена изворишта. Српска православна црквена архитектура на територији Београда – очуваност и трајање*. Завод за заштиту споменика културе града Београда уприличио је стручну изложбу поводом прославе важног јубилеја, 800 година аутокефалности Српске православне цркве, а у јубиларној шездесетој години постојања Завода. Изложбену поставку отворио је 12. октобра 2020. године, у зеленој оази самог центра града, порти Вазнесењске цркве у

Београду, патријарх српски Иринеј. Том приликом је рекао да су цркве духовна жаришта нашег народа одакле нам је увек долазила велика и узвишена етика нашег живљења, покретач моралног и духовног живота.

Ауторке изложбе су дипломиране историчарке уметности из Завода за заштиту споменика културе града Београда Ирена Сретеновић и Хајна Тучић, које потписују и пратећи каталог, уз свесрдну помоћ Снежане Неговановић, дипломираног сниматеља слике. Читав програм изложбе реализован је средствима Секретаријата за културу, у оквиру манифестације *Дани европске баштине*. Старешина Вазнесењске цркве протојереј Арсеније Арсенијевић сажео је једноставним речима свакако комплекснији циљ ауторки, рекавши да би сви грађани требало да се упознају с оним што Београд као град са дугом хришћанском традицијом у себи носи.

Предано и темељно, обрађене су 93 српске православне цркве мапиране на територији 17 београдских општина, а припадају Архиепископији београдско-карловачкој, затим Сремској, Шумадијској и Ваљевској епархији. Заједничко им је што се налазе у надлежности Завода за заштиту споменика културе града Београда – 48 цркава су утврђена културна добра – споменици културе, две цркве су у склопу споменика културе (зграда Патријаршије и Дворски комплекс на Дедињу), док се три налазе у оквиру културног добра просторног карактера: Београдска тврђава, Топчидер и Ново гробље. Осталих 40 цркава уживају статус појединачног добра под претходном заштитом, а један број је још увек у процесу утврђивања статуса. Сакрални објекти подизани од средине 14. до 16. века представљају само археолошке остатке. До данас се одржао мањи број грађевина с краја 18. и из прве половине 19. века, а највећи број цркава сазидан је пред крај 19. и током прве половине 20. века. Пред посетиоцима се ређају цркве брвнаре, преко оних подигнутих од издржљивијег материјала, византијских, необарокно-класицистичких до представница националног стила и академизма, подизаних од различитих материјала – дрвета, опеке, ломљеног и притесаног камена, ћерпича.

Поставка изложбе визуелно је оплемењена избором пригодног амбијента, у порти, с Вазнесењском црквом у позадини, што је допринело осећању нераскидивог идентитета и заједништва. Идејна концепција реализована је кроз 15 постављених табла, на којима је приказаних 75 репрезентативних цркава, представљених фотографијама, са пратећим основним архитектонско-уметничким, историјским и подацима техничке природе. За све објекте установљен је јединствен образац података. Уз фотографију православног храма приложени су пун назив и статус објекта, информације о времену када је изграђен и обновљен, типологија, затим кратак опис и стилско одређење архитектуре, уз име пројектанта и градитеља – за цркве чији су неимари познати, а понекад и име добротвора. Дати су и доступни подаци о живопису, њиховим ауторима и времену осликавања иконостаса, од барокног стила преко зграфске поетике до академског модела црквеног сликарства. Ако приказана црква поседује богату ризницу, крипту, гробље, порту с меморијалним обележјима или неубичајен детаљ у домену визуелног доживљаја, то је посебно апострофирано, пажљивим избором података. Поред спољашњег изгледа, презентовани су план основе и пресек, као и моменат који највише привлачи пажњу јавности – ентеријер са иконостасом. Посетиоцима је била доступна и прегледна мапа сакралне топографије града, класификована по општинама.

Ауторке су се нашле пред изазовним, исцрпним и сложеним задатком. Огроман труд је уложен да се обједине резултати досадашњих истраживања и да се с једнаким посвећењем приступи неистраженим чињеницама на терену да би се добила целовита, документована грађа за представљање одабраних православних храмова.

Обимни каталог, формата 220 mm x 170 mm, од преко 190 страна представља озбиљну и вредну допуну самој изложби, истичући њену едукативну димензију. Отмено изведена насловна страна носи детаљ камене пластике са главног портала Цркве Светог Николе у Вишњици. Савременог дизајна, естетски пречишћен, штампан на луксузном папи-

ру, са изузетно добрим илустрацијама у боји, каталог обезбеђује свеобухватно, прегледно и пријатно путовање кроз историју београдских цркава. После Увода, сугестиван и питак наратив основног текста прати појединачне цркве (пописане азбучним редом по београдским општинама), пружа обиље историјских условљености, архитектонске описе и елементе декорације ентеријера– зидно сликарство, иконостас и мобилијар. На крају је дат *Summary*, затим *Одабрана литеративра*, *Рејисџар* (посвета) цркава и *Топографски рејисџар*. Резултат студиозног рада, аргументовано презентовано изабрано штиво инспиративно је подједнако за посетиоце и евентуалне будуће проучаваоце ове теме.

Изложбу су пропратили медији, а ауторке су гостовале у радијским и телевизијским емисијама с културним садржајем. У склопу пратећег програма, за студенте историје уметности организована су стручна вођења кроз изложбу у оквиру *Дана европске баштине*.

Ауторке су успешно реализованим изложбеним пројектом приближиле љубитељима црквене уметности здања од вајкада поштована у српском

народу. Цркве су одувек биле места *око којих се народ окуљао како уочи ојорчених биџака са Турцима, џако и за време џанађура, џрџовачких сајмова, разних свейковина, на које су долазили људи из разних, честџо удаљених крајева*, како је записао историчар уметности Бранко Вујовић, чији су немерљив допринос истраживању православних цркава у Београду И. Сретеновић и Х. Туцић с пијететом истакле. Стручној јавности предочиле су драгоцен и утемељен подстицај за будућа настојања у правцу истраживања, валоризације и пре свега заштите београдских православних храмова, како у *Уводу* каталога поручују – *некада су џо џрави драђуљи које смо овом изложбом џокушали да исџакнемо...* Штитећи српске светиње, овог пута на територији Београда, чувамо и штитимо нашу духовну прошлост.

Ана М. Радовановац Живанов,
историчар уметности
Републички завод за заштиту
споменика културе
ana.zivanov@heritage.gov.rs